

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ З УКРАЇНСЬКИМИ РЕАЛІЯМИ

PECULIARITIES OF CONSTITUTIONAL CONTROL IN FOREIGN COUNTRIES: COMPARATIVE AND LEGAL ANALYSIS WITH UKRAINIAN REALITIES

Якубов Б.В., студент III курсу
факультету адвокатури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджено порядок формування та обсяг повноважень органів конституційного контролю у зарубіжних країнах з подальшим їх порівнянням як між собою, так і з регламентацією процедури такого контролю в Україні. Задля співставлення схожих та протиставлення відмінних рис конституційного контролю у зарубіжних країнах автор виділяє та характеризує його чотири моделі: європейську, американську, французьку та швейцарську. У ході аналізу таких моделей виділяються їх країни-представники, зокрема Німеччина, Литва, США, Мексика, Швейцарія, Франція, та досліджуються їх органи конституційного контролю (суди як загальної, так і конституційної юрисдикції, а також квазісудові установи). При цьому здійснюється спроба пояснити соціально-політичні та історичні причини тяжіння вищевказаних країн до конкретної моделі з властивими їй елементами.

Значну увагу приділено витокам європейської моделі (австрійської/німецької) в контексті бачення конституційного контролю Гансом Кальзеном. Тому в кожному окремому випадку порушується питання незалежності органів конституційного контролю від законодавчої гілки влади, яка часто бере участь у їх формуванні. Своєю чергою європейську модель зіставлено та протиставлено із найближчою до неї – французькою, внаслідок чого у статті розглядається питання доцільності виокремлення із загальної судової системи установ (судів або квазісудів) конституційної юрисдикції.

Також у статті були співставлені і дві інші схожі за своєю правовою природою моделі – швейцарська та американська. Саме з цього співвідношення в дослідженні порушується проблема централізованого і децентралізованого конституційного контролю. Також у контексті швейцарської моделі розглядається проблема «іммунітету» федеральних законів під час здійснення конституційного контролю.

Окрема увага приділена процедурі ампаро, що є похідною від швейцарської моделі конституційного захисту; охарактеризовано як загальні її риси, так і підкреслено особливості її застосування в певних зарубіжних країнах, зокрема її поширення та трансформація в Мексиці.

Ключові слова: конституційний контроль, конституційний суд, конституційна скарга, конституційна юстиція, процедура ампаро.

The article examines the procedure for the formation and scope of powers of constitutional review bodies in foreign countries with their subsequent comparison both with each other and with the regulation of the procedure of such review in Ukraine. In order to compare similar and contrast the distinctive features of constitutional control in foreign countries, the author distinguishes and characterizes its four models: European, American, French and Swiss. The analysis of these models highlights their representative countries, including Germany, Lithuania, the United States, Mexico, Switzerland, and France, and examines their constitutional review bodies (courts of both general and constitutional jurisdiction, as well as quasi-judicial institutions). At the same time, an attempt is made to explain the socio-political and historical reasons for the attraction of the above countries to a specific model with its inherent elements.

Considerable attention is paid to the origins of the European model (Austrian / German) in the context of Hans Kalzen's vision of constitutional control. Therefore, in each case, the question of the independence of constitutional review bodies from the legislative branch, which often participates in their formation. In turn, the European model is compared and contrasted with the closest to it – the French, as a result, the article considers the feasibility of separation from the general judicial system of institutions (courts or quasi-courts) of constitutional jurisdiction.

The article also compared two other models that are similar in nature – the Swiss and the American. It is from this relationship that the problem of centralized and decentralized constitutional control arises in the study. Also in the context of the Swiss model, the problem of "immunity" of federal laws during the exercise of constitutional control is considered.

Particular attention is paid to the amparo procedure, which is derived from the Swiss model of constitutional protection; it is characterized by both general features and its peculiarities of application in certain foreign countries, in particular its distribution and transformation in Mexico.

Key words: constitutional control, constitutional court, constitutional complaint, constitutional justice, amparo procedure.

Постановка проблеми. Натепер кожна держава світу має власну розгалужену систему законодавства, головним орієнтиром розвитку якої виступає саме конституція, що своєю установчою та вищою юридичною силою оберігає головні цінності суспільства, визначає основоположні права громадян та окреслює межі компетенції та втручання державних органів. Більше того, конституція є ніби паспортом держави на арені міжнародних відносин, за яким можна встановити її форму правління, територіальний устрій та правовий режим. З цього витікає, що конституція є стрижнем державного ладу, який підлягає підвищеній охороні з боку самої держави. Така охорона виявляється у підпорядкуванні органів влади та їх активів нормам основного закону. З цією метою створюються органи, головним завданням яких є перевірка відповідності поточного законодавства нормам чинної конституції. Тому надважливим є питання найбільш дієвого та ефективного формування судів або інших органів конституційної юрисдикції, надання їм правових інструментів захисту конституції та гарантій незалежності під час здійснення своїх повноважень. Особливого значення таке дослідження набуває в умовах нещодавньої конституцій-

ної кризи в Україні, коли Конституційний Суд прийняв безпрецедентне рішення від 27.10.2020 № 13-р/2020 [1] про неконституційність окремих положень Кримінального кодексу та Закону України «Про запобігання корупції», що спричинило відкрите протистояння Президента України та КСУ з приводу вищезазначеного питання. Тому актуально залишається проблема визначення повноважень та порядку формування органів конституційної юстиції задля підтримання балансу їх внутрішньої доброчесності і зовнішньої незалежності. У пошуках «золотої середини» звернемося до досвіду зарубіжних країн.

Ступінь розробки проблеми. Питання устрою та діяльності органів конституційного контролю були досліджені у працях таких учених та практиків, як: А. Георгіци, А. Клишас, А. Портнов, А. Микошин, В. Погорілко, В. Шаповал, В. Ріака, Н. Шукліна, О. Лотюк, Є. Черняк, Ю. Тодика, та інших.

Мета статті полягає у дослідженні компетенції та порядку формування органів конституційного контролю у зарубіжних країнах, визначенні основних моделей такого контролю, а також їх співвідношення з устроєм та функціоналом Конституційного Суду України.

Виклад основного матеріалу. Перед тим як безпосередньо перейти до аналізу моделей та органів конституційного контролю зарубіжних країн, необхідно визначитися із самим поняттям «конституційний контроль». Загальноприйнятим визначенням конституційного контролю в науковій літературі є таке: «Конституційний контроль – це будь-яка форма перевірки на відповідність (несуперечність) конституції актів і дій органів публічної влади, а також громадських об'єднань, що здійснюють публічні функції або створені для участі у здійсненні публічної влади» [2; с. 12]. І саме від особливостей державного устрою тієї чи іншої країни залежить, в якій конкретній формі здійснюватиметься конституційний контроль. Самими ж органами конституційного контролю можуть виступати органи загальної компетенції (президент як гарант конституції, парламент як орган законодавчої влади, створені в ньому комітети), але в контексті цього питання варто розглядати саме спеціальну, виключну компетенцію щодо захисту конституції.

Почнемо порівняльно-правовий аналіз із національного органу конституційного контролю – Конституційного Суду України. Відповідно до Закону України «Про Конституційний Суд України» цей Суд складається із вісімнадцяти суддів, які призначаються державними органами в такому порядку: «Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають по шість суддів Конституційного Суду». Строк повноважень суддів становить дев'ять років без права на переобрання [3]. З цього витікає, що у порядку формування КСУ законодавцем був закладений принцип «стримувань і противаг». Щодо повноважень Суду, то можемо визначити такі форми конституційного контролю, як: вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) нормативно-правових актів органів державної влади; офіційне тлумачення Конституції України; надання висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України; надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України.

Визначивши устрій та повноваження КСУ, перейдемо до дослідження органів аналогічної компетенції у зарубіжних країнах. Такий аналіз проведемо, диференціюючи країни за моделями конституційного контролю.

Найбільш наближеною до української конституційної юстиції є саме європейська модель, що також часто називається австрійською (рідше німецькою) відповідно до походження свого засновника – Ганса Кельзена, який стверджував, що скасування нормативно-правових актів через їх неконституційність не можна доручати тому органу, що їх видав [4, с. 132–133]. А тому необхідно доручати це або судам конституційної юрисдикції, або органам спеціальної (конституційної) компетенції.

Головною особливістю австрійської (німецької) моделі є виокремлення суду конституційної юрисдикції з-поміж судів загальної компетенції. А значить країнами, що тяжіють до такої моделі, є: Австрія, Бельгія, Болгарія, Іспанія, Італія, РФ, ФРН, у тому числі і Україна.

Більш детально розглянемо повноваження та порядок формування Федерального Конституційного Суду Німеччини як основного представника європейської моделі. Суд складається з двох Сенатів із восьми суддів у кожному – обидва сенати є рівноправними. Призначення суддів відбувається таким чином: Бундесрат та Бундестаг вибирають

по половині складу суддів кожного Сенату Суду, яких призначає Президент. А строк повноважень суддів становить 12 років без права на переобрання [5]. Цікавим є те, що відповідно до концепції Ганса Кельзена, яка і є підставою австрійської (німецької) моделі, орган, який приймає нормативно-правові акти, не може вирішувати питання про їх конституційність, але водночас саме німецький парламент вибирає та Президент призначає суддів, які завідують цими питаннями.

Відповідно до Закону Німеччини «Про Федеральний Конституційний Суд» ФКСН має такі повноваження: вирішувати питання про неконституційність політичних партій, тлумачити Основний закон ФРН, встановлювати розбіжності між Конституцією та Федеральним законодавством або між Конституцією та внутрішнім законодавством Земель, що має наслідком визнання закону неконституційним, розглядати конституційні скарги громадян, розглядати клопотання про імпичмент Федерального президента Бундестагом або Бундесратом.

Потрібно відзначити, що, окрім питань конституційного значення, ФКСН уповноважений вирішувати таке: приймає рішення стосовно розбіжностей щодо прав та обов'язків Федерації та Земель, вирішує суперечки між Федерацією та Землями, а також між різними Землями, розглядає скарги на рішення Бундестагу щодо дійсності виборів або дійсність мандату в Бундестазі після виборів. Зазвичай такі питання розглядаються верховними (вищими) судами країн у рамках загальної юрисдикції. Хоча варто погодитися, що подібні справи не можуть розглядатися без застосування положень Основного закону.

Схожою на українську за регламентацією порядку призначення суддів до Конституційного Суду та відмінною за їх кількісним складом (легко пояснюється невеликою кількістю населення) є Литва. Відповідно до Закону Литви «Про Конституційний Суд» до складу КСЛ входять дев'ять суддів, строк повноважень яких становить дев'ять років без права на переобрання [6]. При цьому кожні три роки оновлюється третина складу Конституційного Суду. Примітним є те, що якщо повноваження судді Конституційного Суду Литви припиняються достроково, новий суддя призначається на вакантну посаду на термін, що залишився. І якщо цей суддя пропрацював до 6 років, то після закінчення трирічної перерви він може займати ще один термін повноважень судді Конституційного Суду.

Судді КСЛ призначаються в такому порядку: три кандидатури висуває Президент, щодо решти суддів пропозиції вносить Спікер Сейму та Голова Верховного Суду. Тобто, як і в Україні, кандидатури на посади суддів Конституційного Суду формуються трьома гілками влади – судовою, законодавчою та Президентом. Хоча саме ж призначення суддів КСЛ здійснюється виключно Сеймом.

Отже, з вищенаведеного можемо зробити висновок, що КСУ тяжіє до європейської моделі конституційного контролю, а тому за своїми повноваженнями та структурою є схожим на конституційні суди країн Східної Європи, які здебільшого належать до цієї моделі.

Тепер розглянемо американську модель конституційного контролю, яка за своєю сутністю істотно відрізняється від європейської і є «першопрохідцем» у сфері конституційного контролю. Можна виділити такі основні відмінні риси американської моделі: у судовій системі не виокремлюються суди конституційної юрисдикції – функцію конституційного контролю здійснюють суди загальної юрисдикції; відсутність негативної нормотворчості (суд не застосовує, але при цьому не скасовує неконституційну норму, що породжує поняття «мертве законодавство» [7, с. 8–9]); казуальний характер – неконституційність норми встановлюється судом безпосередньо під час розгляду справи, де виникає питання про її застосування, тобто відсутній поточний контроль законодавства на предмет конституційності; правом ініціювання питання про

невідповідність конституції певного нормативного припису наділені лише учасники справи, до яких цей припис може бути застосований.

У науці прийнято поділяти американську модель на два різновиди – централізовану (конституційний контроль здійснюють усі суди країни) і децентралізовану (конституційний контроль здійснюється лише верховними судами) [8, с. 551]. Якщо до першого різновиду належать такі країни, як США, Аргентина, Норвегія та Японія, то до другого – Австралія, Індія, Канада, Мальта.

Очевидно, що головним представником американської моделі є США, що пояснюється розвинутим інститутом судового прецеденту цієї держави. Становлення американської моделі США насамперед має історичне підґрунтя: під час прийняття Конституції США 1787 р. з приводу конституційного контролю почалися дебати між її творцями та правознавцями того часу. Наприклад, А. Гамільтон вважав, що конституційний контроль повинен здійснюватися виключно судами як органами, що застосовують закон [9, с. 523]. Тобто з огляду на верховенство права неконституційний закон не може бути застосований жодним судом. Протилежної точки зору дотримувалися Річард Спейт та Джеймс Медісон, які вважали, що вирішення судами таких питань може призвести до узурпації влади (зіткнення законодавчої та судової влади, де остання матиме більше повноважень).

Цікаво, що така дискусія авторів Конституції закінчилася тим, що повноваження судів здійснювати конституційний контроль так і не були закріплені. Але незважаючи на це, прецедент у справі 1803 року «Марбері проти Медісона», що розглядалася Верховним Судом США, вперше закріпив за судами право тлумачити Конституцію та здійснювати конституційний контроль [10].

Потрібно звернути увагу на те, що хоча американська і європейська моделі є різними за своєю суттю, деякі елементи в них все ж такі схожі: як і в американській, так і у європейській моделях суди загальної юрисдикції здійснюють попередній конституційний контроль. Тобто в країнах, що належать до австрійської (німецької) моделі, загальні суди не вирішують, але можуть ініціювати питання неконституційності певних норм права. Не є винятком і Україна відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» у разі невизначеності в питанні про те, чи відповідає Конституції України застосований закон або закон, який підлягає застосуванню у справі, суд за клопотанням учасників процесу або за власною ініціативою зупиняє розгляд справи і звертається з мотивованою ухвалою (постановою) до Верховного Суду України, може порушувати перед Конституційним Судом України питання про відповідність Конституції законів та інших нормативно-правових актів [11]. Таке рішення може прийняти суд будь-якої інстанції на будь-якій стадії розгляду справи. Більше того, Конституція України має вбудований інструмент самозахисту – всі її норми є нормами прямої дії, що уповноважує суди на ігнорування неконституційних положень закону з вирішенням справи на основі норм Конституції.

Ще одною моделлю конституційного контролю є французька, яка є одночасно схожою та протилежною до європейської. Якщо схожість полягає в тому, що у структурі державних органів виділяється спеціальний орган, який уповноважений здійснювати конституційний контроль, то головною різницею є те, що такий орган не є судом (в юридичній літературі часто зустрічається, що його звуть «квасисудом»). У Франції таким органом є Конституційна рада Франції. Згідно з Конституцією Франції, рада складається з дев'яти членів, повноваження яких тривають дев'ять років і не підлягають поновленню. Третина складу конституційної ради оновлюється кожні три роки, а її члени призначаються в такому порядку: три члени – Пре-

зидентом Республіки, три – головою Національних зборів, три – головою Сенату. Також понад дев'ять членів ради до неї входять колишні Президенти Республіки [12].

Конституційна рада має такі повноваження: стежить за правильністю обрання Президента Республіки; виносить рішення про правильність обрання депутатів і сенаторів, якщо воно оскаржується; стежить за правильністю проведення референдуму; розглядає на предмет конституційності органічні закони (закони, прийняття яких передбачене самою Конституцією) та регламенти палат Парламенту до їх промульгації; також можлива перевірка і звичайних законів з ініціативи таких посадовців, як: Президент, Прем'єр-міністр, голови Національних зборів, голова Сенату, 60 депутатів або сенаторів.

З вищенаведеного можемо зробити висновок, що порядок призначення та обсяг повноважень Конституційної ради є схожим з конституційними судами, що належать до європейської моделі (КС Німеччини, Литви, Польщі, України). Тому згадування в науковій літературі про Конституційну раду Франції як про квазісудовий орган є виправданим. Але при цьому виділення французької моделі серед моделей конституційного контролю є слушним, адже, окрім того, що Конституційна рада Франції є ізольованою від судової системи Франції, вона є ніби наглядовим органом при парламенті, до якого можуть входити колишні глави держави.

І нарешті, найбільш розгалужена та цікава за своєю правовою природою є швейцарська модель (ще часто згадується як модель ампаро). Швейцарська модель, відповідно, застосовується в Швейцарії та є поширеною в латиноамериканських країнах (Мексика, Перу, Аргентина, Чилі). Згадана модель є нібито поєднанням американської та європейських моделей. Від американської моделі процедура ампаро дістала таку особливість – конституційний контроль здійснюється судами загальної юрисдикції без виокремлення конституційної. Щодо схожості на європейську, то за швейцарською моделлю здійснюється як абстрактний (без прив'язки до судового розгляду справи), так і конкретний (лише в контексті конкретного судового розгляду справи) конституційний контроль.

Сама процедура ампаро має низку таких особливостей: скаргу на порушення конституційних прав певним законом може бути подано будь-якою фізичною або юридичною особою; метою скарги є звільнення особи від неконституційної відповідальності або обов'язку; перевірка на конституційність відбувається шляхом відкритого розгляду, де сторонами є особа, конституційні права якої було порушено, та орган влади, що видав акт, який порушив конституційні права; рішення суду є обов'язковим тільки для конкретних сторін конкретної справи (індивідуальний характер) [13, с. 116–117].

Варто відзначити, що в деяких країнах, які належать до швейцарської моделі, конституційний контроль має дещо обмежений характер. Наприклад, у Швейцарії процедура ампаро може застосовуватися до законодавства кантонів, але не може застосовуватись до федерального законодавства [14, с. 56]. Хоча така обмеженість конституційного контролю щодо федеративного законодавства пом'якшується правом Федерального Суду Швейцарії вибирати найбільш наближений до Конституції варіант тлумачення того чи іншого федерального законодавства (змістове тлумачення).

Ще одним яскравим представником процедури ампаро є Мексика, до речі, саме у цій державі ампаро не тільки знайшла свої витоки, але і набула стрімкого та широкого розвитку. В Мексиці скарга в рамках процедури ампаро розглядається судами всіх інстанцій, але що є примітним: під час такого розгляду дія оскаржуваного акта щодо скаржника зупиняється [15, с. 149]. Такий підхід є дещо схожим на український: суд зупиняє провадження та звертається до Верховного Суду, якщо постає питання про конституційність певної норми закону.

Саме в Мексиці інститут ампаро набув найбільш широкого застосування і може розглядатися не тільки як оскарження неконституційних нормативних актів, а і як засіб захисту конституційних прав людини і громадянина в таких формах, як: право на касаційне оскарження рішень нижчестоящих судів та ампаро в контексті розгляду адміністративних справ (оскарження дій чи бездіяльності органів державної влади).

Потрібно відзначити, що таке розширене трактування процедури ампаро є результатом наближеності швейцарської моделі до американської, а саме цілісності судової системи (наявні лише загальні суди без виокремлення судів конституційної юрисдикції), тому і відбувається злиття предметів відання судів: ті здійснюють як конституційний контроль за нормативними актами та захищають конституційні права людини і громадянина, так і адміністративний захист від неправомірних дій державних органів.

У європейській моделі, де виділяється загальна та конституційна юрисдикція, хоч і не можна говорити про наявність інституту ампаро, певні його атрибути все ж таки присутні. Наприклад, Конституцією України передбачена можливість подання до КСУ конституційної скарги особою, яка вважає, що її конституційні права були порушені застосуванням до неї неконституційного закону в судовому порядку, а також право особи оскаржувати дії чи бездіяльність органів державної влади в загальному (адміністративному) порядку.

Висновки. У процесі дослідження форм та методів конституційного контролю в зарубіжних країнах ми з'ясували, що станом на тепер варто виділяти чотири моделі консти-

туційного контролю: європейську, американську, швейцарську та французьку. Головним критерієм такого поділу виступає саме суб'єкт здійснення конституційного контролю: у європейській моделі – конституційні суди, в американській та швейцарській – суди загальної юрисдикції, у французькій – Конституційна рада. І залежно від свого державного устрою та історичного розвитку держава стає представником однієї із вищезгаданих моделей, при цьому адаптує її до внутрішніх соціальних та законодавчих реалій. Тому доцільно визнати існування так званих «змішаних» моделей, в яких конституційний контроль здійснюється за однією моделлю, але при цьому запозичуються елементи від інших моделей.

Україна, як і більшість країн Східної Європи, належить до європейської (австрійської/німецької) моделі, яка є найбільш підходящою до національної судової системи. При цьому відділення судів конституційної юрисдикції від судів загальної юрисдикції не може розцінюватися як порушення єдності судової системи, більш того, такий підхід забезпечує більшу оперативність та компетентність розгляду справ. Також потрібно відзначити, що хоч органи конституційного контролю часто формуються за участю законодавчої гілки влади, конституційні гарантії забезпечують цим органам незалежність у подальшій діяльності.

Наостанок можемо зазначити, що недоцільно виділяти найбільш ефективну модель конституційного контролю, адже правові засоби є ефективними лише за умов їх відповідності державному устрою та соціально-політичній ситуації конкретної держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Рішення Конституційного Суду України від 27.10.2020 № 13-р/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text>.
2. Буханевич О.М., Івановська А.М. Конституційний контроль як вид державного контролю: змістовно-функціональна характеристика. *Публічне право*. 2019. № 4 (36). С. 9–18. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/36/pdf/pp-2019-36-01.pdf>.
3. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2136-19>.
4. Бичков І.Г. Кельзенівська модель конституційної юрисдикції як теоретична основа європейської системи конституційного правосуддя. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 131–136. URL: https://chasprava.com.ua/ind_ex.php/journal/article/download/271/256.
5. Federal Constitutional Court Act in the version of 11 August 1993. URL: http://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Downloads/EN/Gesetze/BVerfGG.pdf?__blob=publicationFilev5.
6. The Law on the Constitutional Court of the Republic of Lithuania from 3 February 1993. URL: <https://www.lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-law-on-the-constitutional-court/193>.
7. Черняк Є.В. Конституційна юстиція Сполучених Штатів Америки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.ю.н. : 12.00.02. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. 2005. 20 с.
8. Пілюк С.В. Сучасні моделі конституційного контролю. *Форум права*. 2012. № 3. С. 550–557. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_3_96.pdf.
9. Гамільтон А. Федералист / пер. с англ. Н.Н. Яковлева. Издательская группа «Прогресс» – «Литера». Москва, 1994. 592 с.
10. Дело Марбери против Мэдисона (Marbury v. Madyson). История США: материалы к курсу: *вебсайт*. URL: <https://ushistory.ru/popularnaja-literatura/994-delo-marberi-protiv-medisona-marbury-v-madyson>.
11. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : ППВСУ № 9 від 01.11.96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v0009700-96>.
12. French Constitution of 4 October 1958. URL: https://www.refworld.org/docid/3a_e6b594b.html.
13. Клишас А.А. Процедура косвенного ампаро как вид специализированного судопроизводства (мексиканская модель конституционного контроля). *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2006. № 4. С. 114–117. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/protsedura-kosvennogo-amparo-kak-vid-spetsializirovannogo-sudoproizvodstva-meksikanskaya-model-konstitutsionnogo-kontrolya>.
14. Лотюк О.С. Конституційний контроль у зарубіжних країнах. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2008. № 5. С. 55–58. URL: http://www.ndiiv.org.ua/Files2/2008_5/8.PDF.
15. Шевчук І.М. Процедура ампаро як форма конституційного контролю в Мексиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 17. Том 2. С. 148–150. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13809/3/Nvmgu_jur_2015_17%282%29_40.pdf.